

บทที่ 3

ประวัติความเป็นมาและภูมิปัญญางานหัตถกรรมไม้ไผ่

ประวัติความเป็นมาและภูมิปัญญางานหัตถกรรมไม้ไผ่ ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำโขงเขตอำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ประเทศไทย และแขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว พบดังนี้

1. ประวัติความเป็นมางานหัตถกรรมไม้ไผ่บริเวณลุ่มน้ำโขง

งานหัตถกรรม หมายถึงสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์ หรือกระบวนการผลิตสิ่งของด้วยมือ ที่ใช้แรงงานฝีมือเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต วัตถุประสงค์เพื่อการใช้ประโยชน์โดยเฉพาะ มนุษย์ได้คิดประดิษฐ์เครื่องมือ เครื่องใช้ขึ้นมาเพื่อสนองความจำเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยอาศัยแรงงานจากมือของตน คัดแปลงวัตถุดิบที่มีอยู่ในธรรมชาติใกล้ตัว เพื่อให้มีรูปร่างประโยชน์ใช้สอยได้เหมาะสม (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ,2552)

งานหัตถกรรมไม้ไผ่ ถือเป็นงานหัตถกรรมอย่างหนึ่งที่มีความเป็นมาที่ยาวนานและผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน โดยพบหลักฐานที่เชื่อได้ว่าในประเทศไทยนั้นงานหัตถกรรมไม้ไผ่ได้ถูกสร้างขึ้นมาตั้งแต่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์โดยมีหลักฐานจากการศึกษาค้นคว้า ของศาสตราจารย์ ประกิต (จิตร) บัวบุศร์ ราชบัณฑิตแห่งสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตเพาะช่าง ในปี พ.ศ. 2500 ได้ค้นพบสุสานฝังศพโบราณ ที่บริเวณถ้ำใหญ่ ตำบลน้ำตก จังหวัดกาญจนบุรี สิ่งที่ค้นพบเป็นโครงกระดูก เครื่องปั้นดินเผา รวมทั้งข้าวปั้น ที่ใส่ส่งไปให้ผู้ตายเพื่อพิธีกรรม (เปตพลี) ไว้ใช้ในภพหน้า ซึ่งภาชนะที่ใส่นั้นเป็นงานจักสานไม้ไผ่ที่ใช้เส้นตอกขนาดเล็ก(ประมาณก้านไม้ขีด) มีลักษณะบางมากสานเป็นลายขัด สันนิษฐานว่าหลักฐานที่ค้นพบมีอายุก่อนยุคบ้านเชียง (ประมาณยุคหินกลาง 20,000-15,000 ปี) อีกทั้งจากการขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ ของศาสตราจารย์ นายแพทย์สุด แสงวิเชียร ที่ขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ ซึ่งสันนิษฐานว่คือ พวกเซม้ง ชาวกู ซึ่งทางไทยเรียกว่า เงาะพวกละว้า หรือพวกผีตองเหลืองซึ่งเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมในประเทศไทย โดยสืบเชื้อสายต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ยังพบมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากไผ่ เช่น หอก เครื่องดักสัตว์ และการสร้างที่อยู่อาศัย ก็เป็นหลักฐานหนึ่งที่เพิ่มความน่าเชื่อถือได้ว่างานหัตถกรรมไม้ไผ่ในประเทศไทยนั้นได้ถูกสร้างขึ้นมาตั้งแต่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ (จิน อยู่ดี 2512) อีกหลักฐานหนึ่งที่ค้นพบในแถบภาคอีสานที่ว่าเมื่อประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว บรรพบุรุษของไทยได้สร้างหัตถกรรมไม้ไผ่ด้วยการจักสาน ของใช้ด้วยไม้ไผ่ที่เป็นลักษณะลายขัดสองเส้น โดยหลักฐานนี้ได้ค้นพบที่ถ้ำแห่งหนึ่งของอำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งถือเป็นดินแดนที่สำคัญ ในทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย และนอกจากนี้พัฒนาการของวัฒนธรรมไม้ไผ่กับงานหัตถกรรมในประเทศไทยนั้นยังปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อมีการขุดพบภาชนะดินเผาที่มีร่องรอยการจักสานประทับอยู่บนดินเผา บริเวณภูมิภาคลุ่มน้ำสงครามที่ บริเวณที่ราบลอนลูกคลื่นภาคกลางลุ่มน้ำป่าสัก – ตาคี และแหล่งโบราณคดีลุ่มน้ำสงครามที่บ้านเชียง

อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี ซึ่งปั้นโดยการไล่ดินลงไปใ้ในกระบุงจักสานแล้วปั้นปากภาชนะนำไปเผาด้วยความร้อน ชาวบ้านในปัจจุบันจะเรียกว่าภาชนะดินเผาชนิดนี้ว่า “กระบุง”(พิสิฐ เจริญวงศ์ , 2530) และในปี พ.ศ. 2541 ที่มีการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณช่องเขาประตุผา ได้ค้นพบหลักฐานของงานหัตถกรรมไม้ไผ่ที่มีอายุยาวนานกว่า 3,000 ปีที่ชัดเจนที่สุดในประเทศไทยซึ่งนับเป็นเป็นครั้งแรกที่ค้นพบหลักฐานวัฒนธรรมไม้ไผ่และการจักสานที่ชัดเจน โดยค้นพบโครงกระดูกของมนุษย์ที่พบเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้ไผ่ฝังรวมอยู่เพื่อเป็นการอุทิศแก่คนตายเช่น ตะกร้า เสาไม้ไผ่กลวง ฟากไม้ไผ่ รวมถึงการสร้างบ้านไม้ไผ่ขนาดเล็กคลุมลงไปบนเนินฝั่งศพอีกด้วย (อ้างอิงใน <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=93397>, ค้นเมื่อ 10 พฤศจิกายน 2552)

ปัจจุบันงานหัตถกรรมไม้ไผ่นั้นมีความเกี่ยวข้องกับคนไทยในทุกภาคของประเทศ ทั้งเป็นหัตถกรรมที่เป็นของใช้ในครัวเรือนและชีวิตประจำวัน จนถึงเป็นแหล่งรายได้ให้กับครัวเรือน กลุ่มหรือชุมชนในการสร้างงานหัตถกรรมที่มีความสวยงามมีคุณค่าและมีราคาออกสู่สังคมทั้งในและต่างประเทศ

สำหรับประวัติความเป็นมาของงานหัตถกรรมไม้ไผ่บริเวณลุ่มน้ำโขง ในเขตพื้นที่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ในประเทศไทย และแขวงบ่อแก้ว ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวนั้น มีประวัติความเป็นมาดังนี้

ประวัติความเป็นมาของงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย นั้นมีความเป็นมาที่คล้ายคลึงกันกล่าวคือ งานศิลปหัตถกรรมไม้ไผ่นั้นมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตของชาวชนบทในแถบนี้มาช้านานจวบจนปัจจุบัน แม้จะมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการใหม่ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตผู้คนในพื้นที่แถบนี้บ้างแล้ว แต่ลักษณะของศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมยังคงหลงเหลือและสืบทอดกันมาอยู่ โดยเฉพาะงานหัตถกรรมไม้ไผ่ ที่ยังคงผูกพันและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตอยู่เช่นเดิม ซึ่งจากการศึกษานั้นทำให้ทราบว่ารูปแบบของเครื่องจักสานในพื้นที่ชุมชนริมแม่น้ำโขงในเขตอำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ยังคงมีรูปแบบที่ดั้งเดิมที่สืบทอดกันมากกว่า 100 ปีโดยอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สอบถามผู้รู้และผู้ที่ครอบครองเครื่องจักสานเหล่านั้น อีกทั้งยังค้นพบว่าเครื่องจักสานไม้ไผ่เหล่านั้นส่วนใหญ่ถูกผลิตขึ้นมาเพื่ออำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันของตนเองและครอบครัว โดยอาศัยองค์ความรู้จากบรรพบุรุษที่สืบทอดผ่านกระบวนการที่เรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน จึงทำให้รูปแบบ รูปทรง โครงสร้าง ลวดลาย ยังคงความงามตามแบบฉบับดั้งเดิม อาจมีคิดเพี้ยนหรือเปลี่ยนแปลงบ้างทางด้านรูปแบบ ลวดลายบ้าง แต่ยังคงหน้าที่ใช้สอยไว้ดั้งเดิม

ประวัติความเป็นมาของงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในพื้นที่แขวงบ่อแก้ว ประเทศ สาธารณรัฐ
ประชาธิปไตยประชาชนลาว

แขวงบ่อแก้ว นับเป็นแขวงที่มีศิลปวัฒนธรรมของชนเผ่าอยู่เป็นจำนวนมาก โดยแขวงบ่อแก้วมีพื้นที่ตั้งบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงซึ่งอยู่ในภาคเหนือของ สปป ลาว ซึ่งมีเขตแดนติดกับแขวงอุดมชัย แขวงแขวงหลวงน้ำทา และพื้นที่ประเทศพม่า และประเทศไทย แขวงบ่อแก้วเริ่มตั้งเป็นแขวงตั้งแต่ปี พ.ศ. 1984 เป็นแขวงที่มีพื้นที่ราบอยู่เพียงเล็กน้อยตามร่องน้ำ เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูง ถึงแม้ว่าแขวงบ่อแก้วเป็นแขวงที่เพิ่งก่อตั้งได้ไม่นาน แต่มีความโดดเด่นในเรื่องความหลากหลายของชนเผ่าที่ตั้งภูมิลำเนาและดำรงชีวิตในดินแดนแห่งนี้ ทั้งชนเผ่า...ชนเผ่าลาว เผ่าลี เผ่ายวน เผ่าไต เผ่า...(ก่อ) เผ่าอัวเมี่ยน เผ่าลาหู่ เผ่าม้ง เผ่ากัมมู เผ่าละแม เผ่าไทเหนือ เป็นต้น

ชนเผ่าต่างๆที่อยู่ในแขวงบ่อแก้ว เป็นชนเผ่าดั้งเดิมเก่าแก่และยังคงรักษาเอกลักษณ์เฉพาะของชนเผ่าไว้ คือเอกลักษณ์ด้านภาษาพูด ประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่เป็นต้นกำเนิดของตนเอง เอกลักษณ์เกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมด้านวัตถุ วัฒนธรรมด้านสังคม รวมถึงวัฒนธรรมด้านจิตใจด้วย นอกจากนี้บรรดาชนเผ่าที่อยู่ในแขวงบ่อแก้ว เป็นชนเผ่าที่เป็นคนขยันหมั่นเพียรในการทำงานเพื่อเพิ่มพูนผลผลิตในการทำมาหาเลี้ยงชีพของตนเอง เป็นผู้รักษาความงาม รักศิลปวัฒนธรรมและการยึดถือตามแบบเอกลักษณ์เฉพาะของชนเผ่าตนเอง เห็นได้จากบุญประเพณีที่สำคัญคือบุญขึ้นปีใหม่หรือบุญสงกรานต์ บุญเก็บเกี่ยวและบุญประจำครอบครัว เช่นบุญขึ้นเรือนใหม่

สำหรับงานหัตถกรรมไม้ไผ่ที่แขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จากการศึกษาในพื้นที่เมืองห้วยทราย เมืองต้นผึ้ง และเมืองปากทา แขวงบ่อแก้วพบว่างานหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่ยังคงมีส่วนสำคัญในการดำรงชีพของชาวบ้านรวมทั้งวัฒนธรรมประเพณีต่างๆอยู่เป็นจำนวนมาก จากการลงพื้นที่ศึกษาที่หมู่บ้านน้ำจ้าง เมืองห้วยทราย แขวงบ่อแก้ว พบว่าเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม ตั้งอยู่ริมภูเขา มีถนนตัดผ่านหมู่บ้าน มีการประกอบอาชีพเกษตรที่สร้างด้วยไม้ไผ่เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงสัตว์อีกด้วย ซึ่งจากการเดินสำรวจทำให้ทราบว่าเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่ใช้สำหรับเลี้ยงสัตว์เช่นที่ใช้สำหรับขังไก่และเล้าไก่อ้นั้นส่วนใหญ่มักที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านและงานหัตถกรรมไม้ไผ่นั้นยังคงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชาวบ้านเป็นอย่างมาก เนื่องจากพบถูกเก็บแขวนและเก็บไว้ในบริเวณบ้านเป็นจำนวนมากทั้งเครื่องจักสานที่เป็นเครื่องใช้สอยในครัวเรือน เช่นกระบุง กระพา เครื่องจักสานที่ใช้จับดักสัตว์ เช่น มุ้ง เครื่องจักสานที่ใช้ขังสัตว์ เครื่องใช้สอยประจำตัวเช่นหมวก กระพาสะพาย(ใช้เก็บของติดตัวเวลาเข้าป่า)นอกจากนี้ยังมีเครื่องจักสานที่ชาวบ้านน้ำจ้างถือเป็นสมบัติของหมู่บ้านคือ เครื่องจักสานที่ใช้เก็บคัมภีร์ที่ใช้สวดในงานพิธีกรรมและใช้เป็นเอกสารในการศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆของหมู่บ้าน ซึ่งมีการสืบทอดและถูกเก็บไว้เป็นอย่างดีมาตั้งแต่บรรพบุรุษมาเกือบ 100 ปี

นอกจากนี้ยังพบว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านยังคงวิถีวัฒนธรรมที่ผูกพันกับไม้ไผ่อันเป็นมรดกที่สืบสานมาตั้งแต่บรรพบุรุษจวบจนปัจจุบัน

ส่วนการศึกษาเครื่องจักสานที่บ้านคอนไซ เมืองห้วยทราย นั้นพบว่าเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่ยังคงอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก เช่นอาชีพทำไร่ ทำนา ส่วนเครื่องจักสานที่พบเห็นนั้นจะเป็นเครื่องจักสานที่ใช้ประกอบการทำมาหากิน และเครื่องใช้สอยในครัวเรือน เช่นเปลไม้ไผ่ หมวกจักสาน ซึ่งจะเห็นได้ว่าวัฒนธรรมไม้ไผ่ยังคงผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านและชุมชน

การศึกษาเครื่องจักสานบ้านน้ำปุก เมืองห้วยทราย พบช่างชาวบ้านกำลังจักสานไม้ไผ่ไว้สำหรับขาย ซึ่งช่างมีการเรียนรู้การทำเครื่องจักสานมาตั้งแต่วัยเด็กโดยเรียนรู้จากพ่อที่ทำเครื่องจักสานเพื่อใช้อยู่ในครอบครัว เช่นเครื่องจักสานสำหรับการดำรงชีวิต โดยปัจจุบันได้ยึดอาชีพการทำเครื่องจักสานไว้สำหรับขาย โดยจะผลิตและแขวนขายใต้ถุนบ้าน นอกจากนี้ยังรับจ้างทำเครื่องจักสานตามที่ชาวบ้านต้องการ กระบวนการผลิตเครื่องจักสานจะมีการจัดหาไม้ไผ่ตามภูเขาและนำมาเก็บไว้ที่บ้านเพื่อนำมาเป็นวัตถุดิบในการจักสาน เครื่องจักสานที่ผลิตขึ้นนั้นส่วนมากจะเป็นเครื่องจักสานที่ใช้ในชีวิตประจำวันเช่น หม้อ กระจิบ กระจับ กระจับ หรือทำตามคำสั่ง การจักสานจะใช้เวลาช่วงว่างจากการทำไร่ทำนาส่วนชาวบ้านอื่นๆ ก็พบเครื่องจักสานที่ยังคงผูกพันกับวิถีชีวิต โคนพบเครื่องจักสานแขวนและเก็บไว้ตามเล้าข้าวหรือบ้านเรือนเป็นจำนวนมาก

ภาพที่ 6 เครื่องจักสานที่แขวนและเก็บไว้ตามบ้านเรือน

จากการศึกษาเครื่องจักสานไม้ไผ่ในตลาดเมืองห้วยทรายซึ่งเป็นตลาดเช้าที่ประชาชนนำเอาสินค้ามาวางจำหน่ายขายเป็นจำนวนมากสภาพตลาดพบสินค้าประเภทของสดเช่นผักสด เนื้อ รวมถึงของแห้ง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าเครื่องจักสานไม้ไผ่มีส่วนสำคัญกับวิถีของชุมชนในตลาดแห่งนี้ทั้งที่เป็นของใช้ในการบรรจุหีบห่อ การนำส่งสินค้าเกือบทุกชนิดจะใช้ไม้ไผ่ รวมถึงการนำเครื่องจักสานมาวางจำหน่ายเพื่อให้ผู้คนได้จัดซื้อหาไว้ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเครื่องจักสานที่ชาวบ้านนิยมจะ ได้แก่ เครื่องจักสานประเภทเครื่องครัว เช่นกระจับข้าว รวมถึงกระจับ กระจับ เป็นต้น ซึ่งแม่ค้าจะรับสินค้ามาขายหรือสั่งให้ชาวบ้านผลิตแล้วนำมาจัดส่งให้เพื่อจำหน่าย ซึ่งหากกล่าวโดยสรุปจะพบว่า

ที่เมืองห้วยทราย นี้ จะมีการผลิตเครื่องจักสานไว้เพื่อใช้ในชีวิตประจำวันรวมถึงการผลิตเพื่อขายเป็น รายได้เสริม โดยการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ในการผลิตจากครอบครัวมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเครื่องจักสานเกี่ยวข้องกับการทำมาหากินและของใช้ในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ส่วนเครื่องจักสานในพิธีกรรมนั้นยังพบเห็นบ้าง

ภาพที่ 7 บรรยากาศตลาดห้วยทราย ซึ่งมีสินค้าที่เป็นงานหัตถกรรมไม้ไผ่วางขายอย่างหลากหลาย

สำหรับการศึกษายานี่ตอนแยง บ้านน้ำเก็งใหม่บ้านน้ำเก็งเก่า เมืองต้นผึ้งแขวงบ่อแก้ว การผลิตเครื่องจักสานไม้ไผ่ยังคงผลิตเพื่อใช้ในการดำรงชีวิต โดยนำเอาวัสดุไม้ไผ่จากธรรมชาติที่สามารถหาได้จากป่าบริเวณหมู่บ้าน เครื่องจักสานที่พบจะเป็นเครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องดักสัตว์ ซึ่งจะถูกรักษาไว้ตามใต้ถุนบ้านรวมทั้งอุปกรณ์เครื่องจักสานที่ใช้สำหรับทำนา ได้แก่สาดผืนใหญ่ที่ใช้สำหรับรองรับการตีข้าวในท้องนา รวมทั้งพดวิที่ถูกจัดเก็บไว้รองรับฤดูทำนา การจัดทำเครื่องจักสานจะทำขึ้นมาตั้งแต่สมัยอดีตปู่ย่าตายายแล้วถ่ายทอดกันมาเป็นรุ่นๆ ส่วนเครื่องจักสานในหมู่บ้านรสีทาดเมืองปากทา แขวงห้วยผึ้งนั้นสิ่งที่พบและมีเกือบทุกบ้านคือเครื่องจักสานที่เรียกว่า “กะพา” ที่ใช้สำหรับเก็บสิ่งของเครื่องใช้และสิ่งของมีค่ารวมทั้งเครื่องจักสานที่พ่อแม่มอบให้ลูกสาวเวลาออกเรือนหรือเมื่อแต่งงานจะใช้สำหรับใส่สิ่งของเพื่อนำติดตัวไปด้วย โดยลักษณะ“กะพา” จะมีลักษณะตัวบรรจุรูปสี่เหลี่ยม มีฝาปิด มีขาตั้งเป็นรูปสี่เหลี่ยมด้านล่างเพื่อยกระดับขึ้นเพื่อไม่ให้แมลงกัดหรือส่วนก้นของบรรจุภัณฑ์ชำรุด ซึ่งเครื่องจักสานที่พบจะมีลักษณะเก้าจึงน่าจะเป็นเครื่องจักสานที่ผลิตขึ้นใช้เป็นเวลานานแล้ว

ภาพที่ 8 “กะพา” ที่ใช้สำหรับเก็บสิ่งของเครื่องใช้และสิ่งของมีค่ารวมทั้งเครื่องจักสานที่พ่อแม่มอบให้ลูกสาวเวลาออกเรือนหรือเมื่อแต่งงานจะใช้สำหรับใส่สิ่งของเพื่อนำติดตัวไปด้วย

สิ่งที่พบที่หมู่บ้านอีกอย่างของบ้านสีทาด เมืองปากทาก็คือเครื่องจักสานที่เกี่ยวกับเครื่องจับสัตว์น้ำขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “จัน” เนื่องจากเมืองปากทาจจะติดกับแม่น้ำโขง ดังนั้นประชากรจะมีอาชีพจับปลา เครื่องจักสานจึงเกี่ยวข้องกับเครื่องดักจับสัตว์น้ำ ซึ่งชาวบ้านจะใช้เวลาจากการดูและการฝึกทำจากพ่อแม่ เครื่องจักสานที่ใช้จับสัตว์น้ำในแม่น้ำโขงเป็นภาพสะท้อนให้เห็นความสมบูรณ์ของแหล่งน้ำได้ การใช้เครื่องมือที่มีขนาดใหญ่เพื่อใช้จับสัตว์น้ำเพื่อให้สัตว์น้ำขนาดเล็กลอดผ่านได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการรักษาความสมดุลของธรรมชาติไว้

ภาพโดยรวมในเรื่องประวัติความเป็นมาของเครื่องจักสานเมืองห้วยทราย เมืองต้นผึ้งและเมืองปากทา แขวงบ่อแก้วจะมีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากสภาพสังคมยังเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ยังคงสอดคล้องกับธรรมชาติ จากการศึกษาการคงอยู่ของเครื่องจักสานไม้ไผ่นั้นพบว่าเครื่องจักสานในปัจจุบันความรู้ในการจักสานไม้ไผ่จะพบเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุเป็นส่วนมาก ส่วนคนรุ่นใหม่ไม่ได้ให้ความสนใจที่จะศึกษาหรือสืบทอดความรู้ให้คงอยู่ต่อไป ซึ่งการสืบทอดอาชีพและฝีมือในการจักสานนั้นอาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การฝึกงานจริงโดยการถ่ายทอดจากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายหรือญาติพี่น้องภายในครอบครัวโดยการสนใจและเป็นลูกมือคอยช่วยจับช่วยยกจนกลายเป็นความรู้ความเข้าใจรวมทั้งมีส่วนตั้งสมประสงค์เหมือนผู้ใหญ่ ซึ่งเคยปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา
2. การเล่าเรียนจากภายนอกบ้านซึ่งเป็นการถ่ายทอดซึ่งกันและกันในระหว่างคนที่อยู่ในชุมชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันหรือบางครั้งก็ได้รับอิทธิพลและมีการถ่ายทอดระหว่างประเทศซึ่งมีพรมแดนติดกัน

การถ่ายทอดทั้งสองลักษณะนี้มีอยู่ในกระบวนการผลิตเครื่องจักสานทั้งไทยและลาวส่งผลทำให้เครื่องจักสานมีลักษณะใกล้เคียงกันโดยการถ่ายทอดความรู้ระหว่างไทย-ลาว ซึ่งมีพรมแดนติดกันตามลุ่มน้ำโขงนั้นพบในลักษณะของการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน โดยการติดต่อทางพรมแดนหรือการไปมาหาสู่กันรวมถึงการอพยพโยกย้ายไปมาของผู้คน ประกอบกับวิถีวัฒนธรรมและการดำรงชีวิต รวมถึงความเชื่อ ค่านิยมที่เหมือนกันจึงส่งผลทำให้เครื่องจักสานโดยภาพรวมมีลักษณะและองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกัน

2. ภูมิปัญญางานหัตถกรรมไม้ไผ่บริเวณลุ่มน้ำโขง

ภูมิปัญญาในงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ประเทศไทย และแขวงหลวงพระบาง สปป.ลาว นั้นสามารถค้นพบภูมิปัญญาในการสร้างงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในหลายด้านดังนี้

2.1 ภูมิปัญญาด้านการเลือกวัตถุดิบในการผลิต

ไม้ไผ่คือวัตถุดิบหลักในการสร้างงานหัตถกรรมไม้ไผ่ ซึ่งไม้ไผ่นั้นนับเป็นพืชที่มีคุณค่าต่อมวลมนุษยชาตินับตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน ไม้ไผ่ก็ยังเป็นไม้ที่มีคุณค่าอันแก่แก่มวลมนุษยชาติเช่นเดิม ปัจจุบันทั่วโลกมีไม้ไผ่ทั้งสิ้น 75 สกุลแบ่งออกเป็น 1,250 ชนิด สำหรับในประเทศไทยมีไม้ไผ่อยู่ทั้งสิ้น 13 สกุล แบ่งเป็น 60 ชนิด (ศักดิ์ชาย สิกขา, 2549) ซึ่งไม้ไผ่เป็นไม้ที่ปลูกได้ในทุกพื้นที่ ทั้งในเขตอบอุ่น เขตร้อน และเขตกึ่งหนาว และพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดนี้ ประชาชนได้เรียนรู้การนำไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมถึงการเลือกใช้ไม้ไผ่แต่ละชนิดมาใช้ประโยชน์ในงานหัตถกรรม ซึ่งขอยกตัวอย่างไม้ไผ่ที่พบในประเทศไทยและนิยมนำมาใช้ในงานหัตถกรรมดังนี้ (นฤมล ปัญญาวิโรภาส, 2552 และบุญชู บุญทวี อ้างถึงใน เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ระดับชาติ เรื่อง ไม้ไผ่: คุณค่าที่ถูกมองข้าม. 11 - 13 มกราคม 2542)

1. ไม้เลื้อย หรือไม้เปรี๊ยะ หรือไม้คั่นร่ม สามารถพบได้ทั่วไป โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และที่จังหวัดปราจีนบุรี ตราด และระยองมีลักษณะทั่วไปคือเป็นไม้ขนาดกลาง ลำต้นตรงสีเขียว ไม่มีหนาม เนื้อหนา เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 - 5 เซนติเมตร สูงประมาณ 8 - 10 เมตร หน่อสีเขียวเทา เปลือกหน่อ สีแดงเรื่อ ๆ เนื่องจากไม้เลื้อยมีลำต้นตรงเนื้อหนา จึงนิยมใช้ทำบันได ไม้ประหลักเลื้อยหอยแมลงภู่ แม่บันไดและเฟอร์นิเจอร์

2. ใผ่สีสุก หรือใผ่โจด พบทั่วไป และมีมากในภาคกลางและภาคใต้ เป็นไม้ที่ชอบแสงสว่างมาก ชาวบ้านนิยมปลูกไว้ริมแม่น้ำลำคลอง เพื่อป้องกันตลิ่งพัง มีลักษณะขึ้นเป็นกอใหญ่หนาแน่นมาก มีความสูงตั้งแต่ 20 - 25 เมตร กิ่งและแขนงมีหนามแหลมคม ลักษณะของลำต้นกลวง เนื้อหนาประมาณ 7 มิลลิเมตร ส่วนโคนต้นจะมีความหนาถึง 1.5 เซนติเมตร ลำต้นมีสีเขียวสด ผิวเป็นมัน มีเส้นผ่าศูนย์กลางลำประมาณ 7 - 10 เซนติเมตร ปล้องยาวประมาณ 30 เซนติเมตร บริเวณข้อมีกิ่งคล้ายหนาม หน่อมีขนาดใหญ่มีกาบหุ้มสีเหลือง ขนที่หน่อเป็นสีน้ำตาล หนักประมาณ 3 - 5 กิโลกรัม นิยมนำหน่อมาใช้ประกอบอาหารในรูปของหน่อไม้สดและหน่อไม้ดอง ส่วนลำต้นมีเนื้อหนาและเหนียวทนทานดีมาก ผลิตภัณฑ์ที่ได้จากใผ่ชนิดนี้มีความสวยงามคงทน และเป็นที่ยอมรับไปผลิตผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มากกว่าใผ่ชนิดอื่น ใช้ทำเครื่องจักสาน เฟอร์นิเจอร์ ใช้ในการก่อสร้าง นั่งร้านใช้สำหรับทำเครื่องมือในการประมงและเครื่องใช้ที่ต้องใช้งานเป็นเวลานาน โคนไม้ใผ่นิยมใช้ทำคานสำหรับหามหามกันมาก เนื่องจากเนื้อไม้หนาและมีแรงสปริงตัวดี นอกจากนี้ยังใช้เพื่ออุตสาหกรรมผลิตเยื่อกระดาษด้วย

3. ใผ่ชาง หรือใผ่ชางคอย พบทั่วไป แต่พบมากทางภาคกลางและภาคเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะบริเวณป่าที่มีความชุ่มชื้นสูง เช่น ในบริเวณหุบเขาในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และลำปางมีลักษณะลำต้นมีสีเขียวอ่อน ไม่มีหนาม ผิวเป็นมันมีกิ่งแขนงมาก มีเนื้อหนาประมาณ 5 - 8 มิลลิเมตรเนื้อไม้หยาบ มีลำต้นขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 - 12 เซนติเมตร ถ้าพบภายในป่าทั่วไปหรือบริเวณเนินเขาสูง ลำต้นจะมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 - 8 เซนติเมตร ปล้องยาวประมาณ 30 เซนติเมตรสูงประมาณ 7 - 10 เมตร นิยมนำลำต้นมาใช้ในการก่อสร้างและนำมาจักตอก สานแข่ง ตะกร้า กระบุง บุงกี และใช้ทำเครื่องเรือนต่าง ๆ ทางด้านอุตสาหกรรมนิยมใช้ทำไม้เสียบอาหาร ไม้ตะเกียบ ไม้ก้านธูป ไม้จิ้มฟัน และเยื่อกระดาษ ทำเครื่องจักสาน หน่อรับประทานได้ เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปมีรสขมเล็กน้อย

4. ใผ่รวก พบทุกภาคของประเทศไทย ชอบขึ้นที่สูงบนภูเขา หรือเนินสูง อากาศร้อน ไม่ชอบน้ำขังมีมากที่สุดในจังหวัดกาญจนบุรี มีลักษณะทั่วไป คือขึ้นเป็นกอ ลำต้นขนาดเล็ก กลวง ส่วนโคนมีเนื้อหนาเกือบตัน ขนาดของลำต้น ถ้าพบในบริเวณที่มีความชุ่มชื้นสูงลำต้นจะมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4 - 7 เซนติเมตร ถ้าพบในที่แห้งแล้ง ลำต้นจะมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 - 4 เซนติเมตร มีความสูงประมาณ 5 - 10 เมตร นิยมปลูกเป็นแนวรั้วบ้าน ลำต้นใช้ทำวัสดุก่อสร้าง ไม้ค้ำยัน ในด้านอุตสาหกรรมเหมาะสำหรับใช้ทำเยื่อกระดาษเพราะเยื่อไม้ใผ่มีความยาวประมาณ 3 มิลลิเมตร ใช้ทำกระดาษห่อของกระดาษพิมพ์ และกระดาษเขียนหนังสือได้ดี ด้านงานหัตถกรรมเครื่องเรือน เหมาะสำหรับนำมาทำเครื่องเรือนไม้ใผ่ที่มีการออกแบบในลักษณะเส้นตรง เพราะลำที่ยังสดอยู่สามารถนำมาตัดให้ตรงได้โดยวิธีการลนไฟให้ความร้อน

5. ใผ่รวกดำ หรือใผ่รวกใหญ่ เป็นไม้ใผ่ที่พบทางภาคเหนือ มีลักษณะทั่วไป คือมีลำต้นสีเขียวเข้ม ผิวเป็นมันเรียบ ปล้องมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 - 8 เซนติเมตรและยาวประมาณ 23 - 30

เซนติเมตร สูงประมาณ 10 - 15 เซนติเมตร นิยมนำมาใช้ประโยชน์นิยมใช้ทำโครงร่ม โครงพัด เครื่องประดับบันไดใช้สานแข่งสำหรับบรรจุผักและผลไม้ และทำเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ เนื่องจากลำต้นมีเนื้อไม้ที่แข็งแรง ทนทาน ส่วนหน่อใช้รับประทานได้แต่ไม่เป็นที่นิยมนัก

6. ไม้ไร่ พบมากในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย สามารถพบได้ทั่วไปทั่วทุกภาค ในบริเวณที่มีความชุ่มชื้นสูง โดยเฉพาะบริเวณที่มีความชุ่มชื้นสูง โดยเฉพาะบริเวณที่เป็นหุบเขา มีลำห้วยไหลผ่าน เช่น ในป่า บริเวณจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ เชียงราย ตาก ลำปาง ลำพูน น่าน พิชญ์โลก และเพชรบูรณ์ เป็นไม้ขนาดเล็ก ลำต้นจากโคนของลำต้นขึ้นไปประมาณ 1 - 2 เมตร มีเนื้อต้น ลำต้นสีเขียวแกมเทา ไม่มีหนาม ผิวสาก มีขนปกคลุมทั่วลำต้น ขนาดของลำต้นโตที่สุด มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.5 - 4 เซนติเมตร โดยทั่วไปมีความสูงประมาณ 3 - 4 เมตร นิยมใช้หน่อเป็นอาหาร ลำต้นนิยมใช้ทำค้ำไม้กวาด ทำไม้เท้า ทำรั้วบ้าน ทำค้ำผักต่าง ๆ และเนื่องจากมีเนื้อต้นคล้ายหวาย จึงสามารถนำมาตัดให้โค้งงอได้ เหมาะสำหรับทำเก้าอี้ และเฟอร์นิเจอร์รูปแบบต่าง ๆ

7. ไม้ผาก พบทางภาคใต้ และจังหวัดกาญจนบุรี เป็นไม้ที่มีลำต้นสีเขียว ไม่มีหนาม เป็นไม้ขนาดใหญ่ มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 10 - 13 เซนติเมตร หน่อมีขนาดใหญ่ หนักประมาณ 2 - 3 กิโลกรัม นิยมนำลำต้นใช้ทำขังใส่ถ่าน เครื่องใช้ในครัวเรือนและเยื่อกระดาษ หน่อรับประทานได้แต่มีรสขมจะต้องต้มน้ำทิ้งหลาย ๆ ครั้ง

8. ไม้ข้าวหลามหรือไม้กาบแดง พบมากทางภาคเหนือ ตอนเหนือของจังหวัดกาญจนบุรี และภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางส่วน เป็นไม้ขนาดกลาง ลำต้นมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 - 8 เซนติเมตร เนื้อบางปล้องยาวประมาณ 30 เซนติเมตร สูงประมาณ 7 - 8 เมตร สีเขียวปนเทา หน่อมีขนาดใหญ่ กาบมีสีหมากสุก ทางภาคเหนือจึงนิยมเรียกว่า ไม้กาบแดง มีการแตกกิ่งขนาดเท่า ๆ กันรอบข้อนิยมนำลำต้นใช้ทำกระบอกรับข้าวหลาม เครื่องจักสานต่าง ๆ หน่อรับประทานได้แต่ไม่เป็นที่นิยม

9. ไม้เสี้ยน พบทางภาคเหนือ เป็นไม้ขนาดกลาง ลำต้นมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 - 10 เซนติเมตร ปล้องยาวประมาณ 50 - 70 เซนติเมตร ข้อเรียบ มีกิ่งเล็กน้อย นิยมนำลำต้นใช้ในการทำโครงสร้างอาคารบ้านเรือนและเครื่องจักสานต่าง ๆ หน่อรับประทานได้

10. ไม้หก หรือ ไม้พลูใหญ่ พบทางภาคเหนือ และจังหวัดกาญจนบุรี มีลำต้นมีสีเขียวอมเทา เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 15 - 20 เซนติเมตร ปล้องยาวประมาณ 40 - 50 เซนติเมตร สูงประมาณ 10 - 15 เมตร นิยมนำลำต้นใช้ในการก่อสร้างชั่วคราว ทำกระดาษและเครื่องจักสาน หน่อรับประทานได้ มีรสขมเล็กน้อย

11. ไม้บงคำ พบทั่วไปในป่าดิบ พบมากในบริเวณภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือชอบความชุ่มชื้น โดยจะพบทั่วไปในบริเวณป่าดิบชื้นน้ำทั่วไป และบริเวณชายเขา เป็นไม้ขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ขึ้นอยู่กับแหล่งที่พบ มีเนื้อหนา บริเวณโคนต้นมีเนื้อไม้เกือบตัน ถ้าพบบริเวณริมแม่น้ำหรือป่าดงดิบจะมีลำต้นขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 6 - 18 เซนติเมตร ถ้าพบบริเวณชายเขาหรือบนภูเขาจะมีขนาดของลำต้น เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 - 5 เซนติเมตร มีความยาว

ของปล้องประมาณ 20 - 30 เซนติเมตร โดยทั่วไปมีความสูงประมาณ 9 - 12 เมตร นิยมนำลำต้นใช้ทำ เลื่อรำแพน เครื่องจักสาน เครื่องเรือน ทำก้านร่ม และเยื่อกระดาษ หน่อรับประทานได้ เป็นที่นิยม แต่มี รสขมเล็กน้อย

12. ไม้บง พบขึ้นปะปนอยู่กับพันธุ์ไม้ชนิดอื่น ๆ ในป่าเบญจพรรณทางภาคเหนือและ ภาคกลางของประเทศ มักขึ้นในที่ที่มีความชื้นสูงและดินอุดมสมบูรณ์ เป็นไม้ขนาดกลาง ลำต้นมี เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5 - 8 เซนติเมตร สูงประมาณ 6 - 10 เมตร ขึ้นเป็นกอแน่น ผิวของลำไม้เรียบ จะเห็นลักษณะคล้ายขนสีนวลหรือสีเทา บางครั้งมีผงคล้ายแป้งติดอยู่ที่ลำ โดยเฉพาตรงส่วนของ โคน ลำ จึงทำให้ลำ มีสีเขียวเข้มอมเทานิยมนำลำต้นไปใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวาง เพื่อการก่อสร้างและจัก สาน ส่วนหน่อรับประทานได้

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าการสร้างงานหัตถกรรมไม้ไผ่นั้นมีไม้ไผ่หลายชนิดที่ นิยมนำมาสร้างงานหัตถกรรม อาจเนื่องจากคุณสมบัติของไม้แต่ละประเภทที่เหมาะสมกับงาน หัตถกรรมชนิดนั้นๆ เช่นในประเทศไทยไม้ไผ่ที่นิยมใช้ทำเครื่องจักมากที่สุด คือ ไม้สีสุกซึ่งเป็นไม้ไผ่ ขึ้นอยู่ตามพื้นราบ เป็นไม้บ้าน มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย ไม้ค่อยปรากฏในป่า เป็นไม้ที่ชอบแสง สว่างมาก และชอบขึ้นริมน้ำ ประชาชนในชนบทนิยมปลูกตามบ้านเรือน และริมฝั่งน้ำลำคลองทั่วไป (อ้างอิงใน www.dei.ac.th/index/content/art_009.html, ค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 2552) เป็นไม้ที่มีเนื้อหนา ลำ ป้องใหญ่ปานกลาง มีเนื้อเหนียว ผิวแกร่ง จึงนิยมใช้เป็นดอกสำหรับสานภาชนะหรือเครื่องใช้นานา ชนิด เช่น กระบุง กระด้ง ตะกร้า เ่ง ลอบ ไช เป็นต้น ส่วน ไม้ไผ่รวก มีลำต้นตรงผิวแกร่ง เสี้ยน คมแข็งมอดไม่กิน มีผิวคมมาก จึงใช้เป็นดอกหยาบๆ ใช้สานภาชนะใหญ่ๆ เช่น แพงร้ว ภาชนะ สำหรับใส่ผัก แต่สำหรับงานหัตถกรรมที่มีความละเอียดโดยเฉพาะเครื่องมือดักปลา ไม้ไผ่ที่เหมาะสม ก็คือไม้ไผ่รวกดำ เนื่องจากทนต่อการแช่น้ำหรือโคลนตม เป็นต้น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2539)

สำหรับภูมิปัญญาด้านการเลือกวัตถุดิบในการสร้างงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในบริเวณลุ่ม น้ำโขง ในเขตพื้นที่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ในประเทศไทยนั้นมีภูมิปัญญา ด้านการเลือกวัตถุดิบในการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่ที่เหมือนกับพื้นที่อื่นๆ ในประเทศไทย โดยมีการเลือกวัตถุดิบในการสร้างงานหัตถกรรมไม้ไผ่ที่มีในท้องถิ่นมาผลิตงานหัตถกรรมโดยเลือกไม้ ไผ่ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมนั้นๆ เช่น ไม้รวกดำ ที่เป็นไม้ไผ่ที่มีขนาด เล็ก เหนียว ชอบขึ้นตามไหล่เขา มีลักษณะข้อที่ตรง จึงเหมาะที่จะนำมาจักสานเป็นเครื่องมือในการ ดักปลา ไม้บงที่เป็นไม้ไผ่ขนาดใหญ่ ลักษณะลำต้นตรง มีหนามและแขนงขึ้นทั่วไปมักนำมาสานเป็น เปี้ยด กว๊ย เป็นต้น

ส่วนภูมิปัญญาด้านการเลือกวัตถุดิบในการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในแขวงบ่อแก้ว ประเทศ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นั้นมีรูปแบบการคัดเลือกไม้ไผ่ที่มีคุณสมบัติ เหมาะสมกับการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมนั้นๆ เช่นเดียวกับประเทศไทย โดยมีรายละเอียดจาก การศึกษาพบว่า การสืบทอดภูมิปัญญาไม้ไผ่นั้นมีการเลือกใช้วัสดุที่เหมาะสมกับการจักสาน โดย

ชาวบ้านสามารถวิเคราะห์ไม้ไผ่แต่ละชนิดว่ามีคุณสมบัติแข็ง อ่อน เหนียว เปราะหักง่าย เหมาะสมกับการจักสานอะไร ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในงานเครื่องจักสานที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ในลักษณะของคนภายในครอบครัว เครื่องมือ และอิทธิพลของกลุ่มภายนอก งานจักสานที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของชาวบ้านนี้มิได้เกิดขึ้นในระยะเวลาสั้นๆแต่เป็นการสั่งสมความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งซึ่งใช้ระยะเวลายาวนานจึงทำให้ความรอบรู้ในการผลิตและเลือกวัสดุเต็มไปด้วยฝีมือชั้นสูงที่ชาวบ้านสั่งสมไว้ และผ่านกระบวนการทดลองอย่างยาวนานเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องจนเกิดความเหมาะสมพร้อมกับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นเครื่องจักสานที่มีคุณค่าทั้งประโยชน์ใช้สอย รวมถึงคุณค่าความงามที่เรียบง่ายเหมาะสมกับลักษณะหน้าที่ใช้สอยของเครื่องจักสานแต่ละประเภทจนเกิดเป็นความสมบูรณ์ทั้งรูปลักษณ์และความงดงาม ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชนเผ่าในแขวงบ่อแก้ว สปป.ลาว เริ่มตั้งแต่ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการนำไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ การรู้จักคุณลักษณะ คุณค่าและนำส่วนต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมรวมทั้งสอดคล้องกับกระบวนการผลิต เทคนิควิธีการจักสานตั้งแต่การจักสาน การสืบทอด จนเกิดเป็นผลงานของเครื่องจักสานที่งดงาม แบบอย่างของเครื่องจักสานที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นภูมิปัญญาของแขวงบ่อแก้ว คือ เครื่องจักสานที่เก็บคัมภีร์ของชาวบ้านน้ำจ้าง เมืองห้วยทราย ซึ่งเป็นเครื่องจักสานที่ใช้และตกทอดกันมาหลายชั่วอายุคนแล้วนั้น สะท้อนให้เห็นถึงประโยชน์ใช้สอยที่บ่งบอกถึงคุณลักษณะของการผลิตที่สามารถวิเคราะห์เลือกวัสดุไม้ไผ่ โดยการนำคุณสมบัติของไม้ไผ่มาใช้ได้อย่างเหมาะสมทั้งส่วนที่ต้องรับน้ำหนักที่ต้องใช้ไม้ไผ่ที่คงทนแข็งแรง ส่วนรอบนอกที่เป็นรูปทรงวัสดุที่มีความเหนียวและสามารถจักสานให้เกิดลวดลายได้อย่างงดงาม ความคงทนที่เกิดขึ้นเป็นภูมิปัญญาในการอบรมคว้นให้ไม้ไผ่เกิดความคงทน ซึ่งนับเป็นภูมิปัญญาที่ชาวบ้านค้นพบโดยการนำเครื่องจักสานไปวางไว้บนเครื่องหุงต้มแล้วให้ควันจากการหุงต้มช่วยอบให้ไม้ไผ่มีความคงทนจนแมลงไม่สามารถกัดกินได้ นอกจากนี้ยังพบการใส่ดินของเครื่องจักสานที่ถือเป็นภูมิปัญญาที่เพิ่มความคงทนแข็งแรงของเครื่องจักสานได้อีกด้วย

ภูมิปัญญาของเครื่องจักสานที่พบจากการศึกษายังมีอีกมากมายที่ควรศึกษาเพราะการนำไม้ไผ่มาใช้ในการจักสานเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตซึ่งมีความกลมกลืน สอดคล้อง ตั้งแต่การสร้างบ้านเรือน การทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ รวมถึงการนำเครื่องจักสานมาใช้ในการประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งถือเป็นการใช้เครื่องจักสานในเชิงสัญลักษณ์ที่ต้องการสะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินวิถีชีวิตที่อยู่คู่กับธรรมชาติ การเคารพธรรมชาติ รวมถึงความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการใช้เครื่องจักสานในเชิงสัญลักษณ์ในพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตได้อย่างงดงาม และงานจักสานที่เป็นตัวอย่างในเรื่องของการใช้สอยและสามารถสะท้อนความเชื่อทางพิธีกรรมได้เป็นอย่างดีและเข้าไปเกี่ยวข้องกับประเพณีวิถีการดำเนินชีวิตของชาวลาว ได้อย่างชัดเจนคือ “ กระเหล็บ” ตามประเพณีของไทยทรงดำ ก่อนที่ผู้ชายจะแต่งงานต้องสานกระเหล็บอันสวยงามประณีตเพื่อมองเป็นของกำนัลแก่เจ้าสาวคู่หนึ่ง หลังจากนั้นจึงจะมีสิทธิ์แต่งงานกับหญิงสาวคนนั้นได้ ประเพณีเช่นนี้มีความหมายว่าผู้ชายจะต้องมีความสามารถที่จะทำสิ่งของเครื่องใช้ได้ดีทั้งสำหรับตัวเขาและ

ครอบครัวเพราะสมัยที่ยังไม่มีระบบการแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ตนผลิตได้กับสิ่งที่ขาดแคลนยังไม่มีเงินตราใช้เป็นสื่อในการซื้อขายโดยสะดวกเช่นทุกวันนี้ ดังนั้น “ กระเหล็บ ” ซึ่งทำขึ้นด้วยความรักความเอาใจใส่อย่างสุดฝีมือของเจ้าบ่าวของไททรงคำจึงไม่ใช่เพียงภาชนะธรรมดาที่มีปากกลมก้นตื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเท่านั้น แต่ยังคงมีความหมายอันลึกซึ้งที่แสดงความรักและประเพณีของชาวบ้านในสังคมที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาช้านาน

2.2 ภูมิปัญญาด้านกระบวนการผลิต

กรรมวิธีการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในแต่ละขั้นนั้นจะมีกรรมวิธีการผลิตที่คล้ายคลึงหรือแตกต่างกันไป ตามรูปแบบ รูปทรง หรือองค์ความรู้ ทักษะของผู้ผลิต แต่โดยปกติจะมีกระบวนการขั้นตอนในการผลิตที่คล้ายคลึงกันในแถบทุกภาคในประเทศไทย โดยสามารถแบ่งเป็นขั้นตอนในการผลิตออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นเตรียมวัสดุอุปกรณ์และวัตถุดิบในการผลิต

วัสดุอุปกรณ์โดยทั่วไปที่ใช้ในการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่นั้น โดยทั่วไปจะมีวัสดุอุปกรณ์หลักๆ ที่ใช้ในการผลิตดังนี้ ดังนี้

1. อุปกรณ์สำหรับตัด จัก เช่น มีด เลื่อย
2. อุปกรณ์สำหรับดึง หรือคีบ เช่น คีม
3. อุปกรณ์สำหรับเจาะ เช่น เหล็กหมาด
4. อุปกรณ์สำหรับตอก เช่น ค้อน
5. อุปกรณ์สำหรับเหลา หรือเกลาเส้นตอก เช่น มีดเหลาตอก

นอกจากนี้ยังมีวัสดุอุปกรณ์เพิ่มเติมและเทคโนโลยีพื้นบ้านเข้ามาเกี่ยวข้องในการผลิต เช่น เครื่องรีดไม้ไผ่ที่ใช้ในการรีดตอกไม้ไผ่ให้มีความหนาบางและเรียบบางความต้องการของผู้ผลิต

ส่วนขั้นตอนในการเตรียมวัตถุดิบ หรือไม้ไผ่ที่ใช้ในการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่นั้น จะมีการเตรียมวัตถุดิบที่มีความสั้น ยาว หนา บาง ตามความเหมาะสมกับการผลิตงานหัตถกรรมในแต่ละขั้น เช่น ในการจักสานงานหัตถกรรมไม้ไผ่ วัตถุดิบที่เตรียมเรียกว่า ตอก ซึ่งตอกสำหรับงานหัตถกรรมในแต่ละขั้นจะมีความ สั้น ยาว หนา บาง ตามความเหมาะสมของงานหัตถกรรมขั้นนั้น ๆ เช่น ตอกที่ใช้สาน ก่องข้าว กับตอกที่ใช้สาน เบียด จะมีความสั้น ยาว และหนา บางต่างกันเป็นต้น ซึ่งในการเตรียมวัตถุดิบนี้ต้องอาศัยความรู้หรือภูมิปัญญาในการเตรียมวัตถุดิบในทุกขั้นตอนเพื่อให้วัตถุดิบมีคุณภาพ ไม่มีมอดเจาะ และมีสีต้นสวยงาม เช่น การเลือกฤดูกาลในการตัดไม้ไผ่เพื่อป้องกันการเกิดมอดของไม้ไผ่ การย้อมสีผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่โดยอาศัยวัสดุธรรมชาติ เพื่อให้มีสีต้นที่สวยงามเป็นต้น

ขั้นที่ 2 ขั้นตอนการจักสานหรือการประดิษฐ์ชิ้นงาน

เมื่อเตรียมวัสดุอุปกรณ์และวัตถุดิบในการผลิตแล้ว ก็มาถึงขั้นตอนในการผลิตงานหัตถกรรม ซึ่งในการสร้างงานหัตถกรรมนี้โดยทั่วไปจะมีขั้นตอนและวิธีการผลิตของงานหัตถกรรมที่

เหมือน หรือแตกต่างกันไปตามรูปแบบของงานหัตถกรรมในแต่ละชั้น ซึ่งโดยทั่วไปในการสร้างงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงรายจะไม่มีกรร่างแบบแปลนการผลิต แต่เป็นการผลิตตามองค์ความรู้ ทักษะและภูมิปัญญาที่สั่งสมมาของผู้ผลิต เช่นในขั้นตอนการผลิตงานหัตถกรรมโดยการจักสานนั้น ซึ่งผู้ผลิตจะมีความรู้และทักษะในการจักสานชิ้นงานโดยการสานให้เป็นรูปร่าง รูปทรง และมีลวดลายที่เหมาะสมกับชิ้นงาน เช่นการจักสานประเภทภาชนะ จะประกอบด้วย 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ

ส่วนก้น ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของเครื่องจักสาน เพราะมักเป็นจุดเริ่มต้นของการสาน ซึ่งรวมไปถึงการสร้างรูปทรงเพราะลักษณะก้นจะส่งผลถึงรูปทรงที่จะสร้างต่อไป ดังนั้นส่วนก้นจะต้องมีโครงสร้างที่แข็งแรง เหมาะสมสัมพันธ์กับลวดลายและรูปทรงของเครื่องจักสาน

ส่วนกลาง เป็นส่วนผนังของภาชนะ อาจมีลักษณะเป็นผนังที่ทึบหรือเบ่งเป็นดาก็แล้วแต่หน้าที่และประโยชน์ใช้สอยของภาชนะนั้นๆ ส่วนกลางของเครื่องจักสานจะเป็นส่วนสำคัญ เพราะเป็นส่วนสำคัญที่จะรับน้ำหนักจากการบรรจุ ซึ่งถ้าหากได้รับการสานดีก็สามารถรับน้ำหนักและทนทานจากแรงกดและแรงดึงจากภายในได้

ส่วนปาก จะเป็นส่วนสำเร็จของเครื่องจักสาน โดยส่วนนี้จะต้องสัมพันธ์กับรูปทรงและประโยชน์ใช้สอย ซึ่งโครงสร้างส่วนปากหรือขอบของเครื่องจักสานจะเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยบังคับให้เครื่องจักสานคงรูปอยู่ได้

ขั้นที่ 3 ขั้นการเพิ่มเติมความสวยงามและความคงทนให้กับชิ้นงาน

ในขั้นนี้เป็นขั้นของการเพิ่มเติมความสวยงามและความคงทนให้กับชิ้นงาน ซึ่งในพื้นที่อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของมีองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการดำเนินการขั้นตอนนี้ในหลายเรื่อง เช่นการเพิ่มเติมความสวยงามโดยการของงานหัตถกรรมไม้ไผ่ ด้วยวิธีการเคลือบด้วยรักเพื่อให้เครื่องจักสานรอดพ้นจากแมลงที่มอดที่จะเข้าไปกัดกิน และช่วยยี่ห้อรอดพ้นจากฝนและอากาศชื้นได้ อีกทั้งการลวดรักนี้จะทำให้เครื่องจักสานมีสีดำสนิท ก่อให้เกิดความสวยงามของผลิตภัณฑ์ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่เด่นชัดของอำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของ และพื้นที่ในเขตภาคเหนืออีกด้วย นอกจากนี้ยังมีเทคนิคการป้องกันมอดและแมลงของผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานด้วยการรมควันที่สามารถทำให้เครื่องจักสานมีผิวแห้งสนิทไม่ขึ้นรา โดยเฉพาะเครื่องจักสานที่เป็นเครื่องมือดักปลา ซึ่งนอกจากจะทำให้เครื่องจักสานมีความคงทนแล้วยังทำให้เครื่องจักสานมีสีดำเกิดความสวยงามอีกทางหนึ่งด้วย

สำหรับวัสดุอุปกรณ์ในการผลิต งานหัตถกรรมไม้ไผ่นั้น โดยทั่วไปผู้ผลิตแทบทุกภาคในประเทศไทยนิยมใช้วัสดุอุปกรณ์หลักๆ ในการสร้างงานหัตถกรรมไม้ไผ่ที่คล้ายคลึงกัน โดยมีวัสดุอุปกรณ์หลักๆ ที่ใช้ในการผลิตดังนี้

1. อุปกรณ์สำหรับตัด จัก เช่น มีด เลื่อย
2. อุปกรณ์สำหรับดึง หรือคีบ เช่น คีม

3. อุปกรณ์สำหรับเจาะ เช่น เหล็กหมาด

4. อุปกรณ์สำหรับตอก เช่น ค้อน

5. อุปกรณ์สำหรับเหลา หรือเกลาเส้นตอก เช่น มีดเหลาตอก

นอกจากนี้ยังมีเทคโนโลยีพื้นบ้านเข้ามาเพิ่มในวัสดุอุปกรณ์ในการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่ ด้วย เช่น เครื่องจักหรือตัดไม้ไผ่ออกเป็นแท่ง หรือเป็นเส้นๆ ที่ทำขึ้นจากการใช้มีดหรือของมีคม เครื่องรีดไม้ไผ่ ที่ทำให้ไม้ไผ่มีความหนาบาง และเรียบเนียนเหมาะสมกับการสร้างสรรค์งานหัตถกรรมต่างๆ

ส่วนรูปร่าง รูปทรง ในการผลิตและองค์ประกอบในการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่นั้นส่วนใหญ่ในประเทศไทยนิยมทำ รูปร่าง รูปทรงในการผลิตที่มีความสมดุล เหมาะสมตามประโยชน์ใช้สอยของหัตถกรรมชิ้นนั้นๆ อำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของก็เช่นกันจะมีรูปร่าง รูปทรงในการผลิต ที่มีความเหมือนและความต่างของรูปร่าง รูปทรงต่างๆ ซึ่งหากวิเคราะห์ด้านรูปร่าง รูปทรง ของผลิตภัณฑ์โดยดูจากเส้นรูปนอกในการผลิตงานหัตถกรรมแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ผลิตภัณฑ์โดยทั่วไปจะมีรูปร่าง รูปทรงในการผลิต เป็นรูปทรงเรขาคณิต เช่น ทรงกลม ทรงครึ่งวงกลม ทรงรี ทรงเหลี่ยม ทรงกระบอก ซึ่งคล้ายคลึงกับงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในพื้นที่ภาคต่างๆ ของประเทศไทย แต่ในด้านองค์ประกอบเฉพาะของงานหัตถกรรมในอำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของนั้นจะมีความเหมือนหรือแตกต่างกันบ้าง ในด้านรูปร่าง รูปทรง และองค์ประกอบของงานหัตถกรรมไม้ไผ่ เช่น ก่องข้าว ในอำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของและบริเวณภาคเหนือ กับภาคอีสานในประเทศไทย จะมีรูปร่าง รูปทรง และองค์ประกอบของก่องข้าวที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ก่องข้าวในอำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของและบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยนั้นจะมีองค์ประกอบของรูปร่าง รูปทรงหลักๆ ที่เหมือนกัน คือประกอบด้วย 3 ส่วน คือ 1) ส่วนฐาน 2) ส่วนตัวตัวก่องข้าว 3) ส่วนฝา โดยส่วนฐาน มักจะทำด้วยไม้เป็นรูปกากบาทติดอยู่กับส่วนกันเพื่อใช้เป็นฐานสำหรับตั้ง ตัวก่อง มักสานกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมหรือกลมต่อขึ้นมาเป็นทรงกระบอกคอดเข้าเล็กน้อย เป็นรูปคล้ายโถ ส่วนที่สามคือฝา มีลักษณะเป็นฝาครอบ มักจะมีหูสำหรับร้อยเชือกที่ใช้เป็นที่หิ้วหรือแขวนมาจากตัวก่อง ส่วนก่องข้าวหรือ "กระดืบ" ในบริเวณอีสานเหนือ จะมีรูปร่างและรูปทรงแตกต่างออกไป คือมีรูปร่างทรงกระบอกคล้ายกระป๋องไม่มีขา มีองค์ประกอบเพียง 2 ส่วนคือส่วนตัวกระดืบและส่วนฝาท่อนั้น

สำหรับด้านลวดลายและการประดิษฐ์ตกแต่งนั้นถือเป็นองค์ประกอบของงานหัตถกรรมที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าองค์ประกอบด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะการถักทอลวดลายในงานหัตถกรรมจักสานซึ่งนอกจากจะเพิ่มความสวยงามแล้ว ลายแต่ละลายยังทำขึ้นเพื่อความเหมาะสมกับชิ้นงานหัตถกรรมบางชิ้นเท่านั้น โดยดูจากความเหมาะสมของประโยชน์ใช้สอยของงานหัตถกรรมนั้นๆ โดยทั่วไปลวดลายที่ใช้ในงานหัตถกรรมไม้ไผ่ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ได้ดังนี้(อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,ออนไลน์ ค้น 25 ตุลาคม 2552)

1. ลายพื้นฐาน หรือที่เรียกว่า ลายแม่บท มีกฎเกณฑ์ตายตัว เช่นลายขัด ลายสอง ลายสาม ลายตาหลิ่ว ลายขอ ลายบองหยอง
2. ลายพัฒนา คือลายที่พัฒนามาจากลายพื้นฐาน ตัวอย่างเช่นลายบัว ลายดีด้น ลายเฉลาเกล็ดเต่า ลายดอกขิง ลายดีหล่ม
3. ลายประดิษฐ์ เป็นลายที่สานขึ้นตามความนึกคิดของผู้สานเอง ตัวอย่างเช่นลายขัดตาหมากรุก ลายขัดตาแยง ลายเฉลว ลายขัดดอกกุหลาบ ลายขัดโครงหวาย ลายสอง ลายสาม ลายตาหลิ่ว

ซึ่งลวดลายต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นในการสร้างงานหัตถกรรมจักสาน ผู้ผลิตจะมีความรู้หรือภูมิปัญญาในการสานลายที่เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยของงานหัตถกรรมซึ่งจะขอยกตัวอย่าง เครื่องจักสานของจังหวัดราชบุรี ที่รวบรวมโดย มาโนช กงกะนันท์(2526) และ ลายต่างๆ ที่ใช้สานงานหัตถกรรม ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,ออนไลน์ ค้น 25 ตุลาคม 2552)) ดังนี้

1. ลายเฉลว ใช้สาน เข่งใส่เป็ด,ขลุ้ม,ชะลอม,กระจาดหาบ,กระจี่, หมวกจิ้น, เฉลวปักหม้อยา เป็นต้น
2. ลายสอง ใช้สาน โขงโลง,ฝาชี,กระบุง,กระซอน,กะโล่, กระจอบ, ฝาบ่าน เป็นต้น
3. ลายขัด ใช้สาน เข่ง,คราด,หลัว,ปาหัง,ปั้งกี,ตุ้มไก่,ตระกร้าใส่หญ้า,ตระกร้อสอย เป็นต้น
4. ลายตาจิ้น ใช้สาน เข่งเต่า เป็นต้น
5. ลายตาหลิ่ว ใช้สานกระเป่า ตะกร้า เป็นต้น
6. ลายสาม นิยมสานกระจอบ เสื่อ กระบุง และฝาบ่าน เป็นต้น
7. ลายขอ ใช้สาน กระด้ง เป็นต้น
8. ลายบัว ใช้สานกระเป่า ตะกร้า แจง กระซอน เป็นต้น
9. ลายดีด้น ใช้สานจำพวกตะกร้า ข้อง เป็นต้น
10. ลายเฉลาเกล็ดเต่า ใช้สานฝาชี กระเป่า เป็นต้น
11. ลายดอกขิง ใช้สานตะกร้า ข้องใส่ปลา เป็นต้น

สำหรับภูมิปัญญาด้านกระบวนการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในเขตพื้นที่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ในประเทศไทย พบดังนี้

ในงานหัตถกรรมไม้ไผ่บริเวณลุ่มน้ำโขง ในเขตพื้นที่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ในประเทศไทย นั้นจากการสัมภาษณ์ผู้รู้ในพื้นที่ ในอำเภอเชียงของ ทำให้ทราบว่า การผลิตเครื่องจักสานนั้นทำมาตั้งแต่อายุประมาณ 20 ปี โดยดูจากพ่อแม่และได้ถ่ายทอดทำกันมาเรื่อยๆ เพื่อใช้ในการทำมาหากิน โดยเครื่องจักสานไม้ไผ่ในสมัยก่อนมีการทำกันมากแต่ในปัจจุบันคนทำเริ่ม

น้อยลง เนื่องจากคนหันไปทำงานอาชีพอื่นๆแทน และจะซื้อเครื่องจักรสานมาจากท้องตลาดแทนการผลิตเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนรุ่นใหม่ไม่ได้ให้ความสนใจเรื่องเครื่องจักรสานเพราะงานจักสานเป็นงานที่ต้องใช้ความอดทนและต้องเป็นคนที่ชอบจึงจะสามารถสร้างสรรค์งานขึ้นมาได้ และบ่อยครั้งที่พบช่างเครื่องจักสานที่เป็นผู้อยู่ในช่วงวัยสูงอายุ เนื่องจากในช่วงวัยรุ่นมักจะเข้าไปหางานทำในเมืองใหญ่หรือเข้าไปสู่อาชีพเกษตรกรรมและไม่สนใจเรื่องเครื่องจักรสานจนกระทั่งอายุมากขึ้นจึงย้อนกลับมาสู่มุมบ้านเกิดตัวเองจึงเริ่มลงมือทำงานหัตถกรรมเครื่องจักสานเป็นงานทดแทนหรือเป็นงานสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว โดยจะจักสานตามที่มีคนมาสั่ง ซึ่งการผลิตเครื่องจักสานในหมู่บ้านจะใช้วัสดุไม้ไผ่ตามป่าข้างบ้านละป่าเบญจพรรณที่ขึ้นอยู่ตามเนินเขา รวมทั้งตามท้องไร่ท้องนามาใช้จักสานได้แก่ ไผ่บง ไผ่ป่า ไผ่สีสุก ไผ่รวก ไผ่เหียะ ไผ่ซาง ไผ่ตง ไผ่ไร่ เป็นต้น ไม้ไผ่เป็นไม้ที่ผูกพันกับชาวบ้านเนื่องจากนำมาใช้ในการสนองประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ทั้งทำเป็นสิ่งก่อสร้าง เป็นเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งนำมาใช้เพื่อการประกอบพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ การรู้จักคุณสมบัติของไม้ไผ่ของแต่ละชนิดซึ่งบางอย่างคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะหมู่บ้านในชนบทที่ต้องอาศัยยุริ่มโงงและบางอย่างแตกต่างกัน บางช่างจะทำไม้ไผ่มาทำเครื่องจักสานตามลักษณะของการใช้งานได้เป็นอย่างดี การไม้ไผ่ส่วนใหญ่จะเกิดจากภูมิปัญญาและจากสภาพของคนที่ถูกถ่ายทอดจากพ่อแม่หรือสภาพแวดล้อมที่อยู่ในท้องถิ่นชนบท ที่สามารถพบเห็นได้นับเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างงานจักสาน ในการทำงานเครื่องจักสานจะทำให้สอดคล้องกับสภาพการดำเนินชีวิตของคนในหมู่บ้านซึ่งพบว่าเครื่องจักสานในเขตอำเภอเชียงแสนจะเป็นเครื่องจักสานที่เกี่ยวข้องกับการประมงมาก เพราะมีพื้นที่ติดอยู่กับแม่น้ำโขง มีการผลิตเครื่องจับสัตว์น้ำเพื่อจำหน่ายเป็นอาชีพเสริม นอกจากนี้ยังพบเครื่องจักสานที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตเช่น กระบุง ตระกร้า กะพา ขันกะย่อง และสิ่งของเครื่องใช้จักสานจำนวนมาก จากการศึกษาเครื่องจักสานในพิพิธภัณฑ์จะพบว่า มีเครื่องจักสานเอกลักษณ์ของชนเผ่าได้เป็นอย่างดีเนื่องจากอำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของมีชนเผ่าที่อพยพมาจากประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้ามาในภาคเหนือ เช่นชนเผ่าไตลื้อ และยังคงดำเนินชีวิตอยู่ในปัจจุบัน

จากการศึกษากรรมวิธีการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่ของอำเภอเชียงของและเชียงแสน จังหวัดเชียงรายยังพบอีกว่ากรรมวิธีการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่ยังคงเป็นกรรมวิธีการผลิตแบบเดิมที่เน้นประโยชน์ใช้สอยเพื่อสนองความจำเป็นในการดำรงชีวิตอยู่บ้างโดยกระบวนการผลิตยังคงใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นที่อยู่ในป่าและตามภูเขา ซึ่งในปัจจุบันวัตถุดิบในท้องถิ่นเริ่มหาได้ยากขึ้นจากการใช้พื้นที่ป่าที่ถูกเปลี่ยนไปทำการเกษตรและปลูกพืชเชิงเศรษฐกิจแทน ทำให้วัตถุดิบหายากขึ้นจึงมีการซื้อขายวัตถุดิบหรือมีการว่าจ้างเพื่อให้ช่วยหาวัตถุดิบจากในป่ามาส่งเพื่อผลิตเครื่องจักสาน จึงสร้างความลำบากในการผลิตงานเครื่องจักสาน กรรมวิธีการผลิตจะนำไม้ไผ่ที่ได้มาแช่ลงน้ำทิ้งไว้ 7-10 วันเพื่อป้องกันแมลงและบางครั้งใช้กรรมวิธีการตากแห้งเพื่อช่วยสกัดน้ำมัน ไม้ไผ่ออกเป็นการสร้างความคงทนแข็งแรงและความสวยงามให้ไม้ไผ่ยิ่งขึ้น ส่วนวิธีการผลิตยังเป็นแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา ไม้ไผ่ที่

นำมาใช้จักสานส่วนใหญ่จะเป็นไม้ไผ่สีสุกหรือไม้ไผ่บ้านซึ่งมีคุณสมบัติต่อการนำมาจักสานได้ดี มีปล้องยาวเนื้อหนา ผิวไม้ไผ่มีสีเขียว การนำมาสานชาวบ้านจะแยกลักษณะของไม้ไผ่ออกเป็นส่วนๆ โดยนำลำต้นเหนือเหง้ามาใช้เป็นส่วนประกอบของความแข็งแรง ส่วนกลางของไม้ไผ่จะเป็นส่วนลำไม้ไผ่ที่เหมาะสมสำหรับการจักเป็นเส้นดอกเพื่อขึ้นรูป เครื่องมือจักสานไม้ไผ่ที่ช่างชาวบ้านใช้จะเป็นมีดโต้ที่ทำด้วยเหล็กตัดลำต้นไผ่จากกอเลาะตกแต่งส่วนข้อ ปุ่มตาให้เกลี้ยงเกลาเสมอกับผิวไม้ไผ่และใช้ฝ่าไม้ไผ่แบ่งออกเป็นซีกๆ มีดดอกที่ใช้จักดอกทำด้วยเหล็กปลายแหลมโค้งมนด้ามใช้ไม้ที่มีลักษณะยาวเพื่อให้แนบชิดกับลำตัวเป็นการผ่อนแรงในการเลาะดอก กิมไม้ เป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่ใช้สำหรับตีขอบปากของผลิตภัณฑ์เวลาต้องการผูกมัดเส้นดอกให้กระชับแข็งแรง นอกจากนี้ยังมีเครื่องมือเจาะเป็นเหล็กแหลมเพื่อใช้เจาะนำให้เส้นดอกสอดไปตามรูได้สะดวกและกันไม้ที่ใช้ตีหรือทุบไม้ไผ่ให้เป็นซีก ซึ่งเครื่องมือจักสานยังคงเป็นเครื่องมือที่ใช้สืบทอดกันมาการทำงานในการแปรรูปจากวัตถุดิบที่เป็นไม้ไผ่ให้กลายเป็นงานเครื่องจักสานยังคงทำด้วยฝีมือ เช่นการจักดอกจะใช้มีดฝ่าไม้ไผ่ให้แตกแยกจากกันเป็นเส้นบางการเริ่มลงมือจักดอกจะต้องแต่งไม้ไผ่ผ่าซีกให้เรียบร้อย โดยจะต้องเลาะผิวไม้และขนาดของความกว้างและความหนาของซีกไม้ให้ได้ตามขนาดที่ต้องการตามที่จะนำมาใช้งาน การจัดเส้นดอกไม้ไผ่ต้องใช้มีดที่มีความคมผ่าดอกให้เป็นซีกโดยให้เส้นบนและเส้นล่างมีขนาดและความหนาบางเท่ากัน โดยการกดมีดให้ผ่านเนื้อไม้และผิวไม้ไผ่ให้ได้เส้นดอกที่หนาบางเท่ากันตลอด ช่วงที่พบนับมีความชำนาญในการจัดดอก เนื่องจากส่วนใหญ่เคยทำมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ลักษณะของเครื่องจักสานยังคงความเรียบง่ายมีลักษณะและขนาดที่สอดคล้องกับการใช้งานในลักษณะต่างๆ ในการดำรงชีวิตและเหมาะสมกับสัดส่วนของตนเอง การสานไม้ไผ่จึงถือเป็นขั้นตอนการผลิตองค์ประกอบที่มีความสำคัญของการสานไม้ไผ่ให้มีรูปแบบต่างๆ ตามที่ต้องการตามประโยชน์ใช้สอยและสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของตนเอง

ส่วนภูมิปัญญาด้านกระบวนการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในเขตพื้นที่แขวงบ่อแก้ว

แก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบดังนี้

จากการศึกษาวิธีการผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในแขวงบ่อแก้ว พบว่าในพื้นที่เมืองห้วยทรายใน 3 หมู่บ้านคือบ้านน้ำจ้าง บ้านดอนไซ และบ้านน้ำปุก รวมทั้งตลาดเมืองห้วยทราย เมืองต้นผึ้ง 3 หมู่บ้านคือบ้านดอนสีแยก บ้านน้ำแก้งใหม่ และบ้านน้ำแก้งเก่า เมืองปากทา 1 หมู่บ้านคือบ้านสีทาด รวมทั้งการศึกษาตามหมู่บ้านระหว่างเส้นทางจากแขวงบ่อแก้วถึงแขวงหลวงน้ำทาและแขวงอุดมไซ สามารถสรุปประเด็นด้านงานหัตถกรรมไม้ไผ่ได้ดังนี้

การผลิตเครื่องจักสานที่พบในหมู่บ้านจะพบงานเครื่องจักสานต่างๆ ได้ทั้งในบ้านและนอกบ้านเป็นจำนวนมากที่ชาวบ้านยังคงใช้เพื่อประกอบการทำมาหากินอยู่ โดยเครื่องจักสานไม้ไผ่ นอกบ้านที่ชัดเจนได้แก่ งานจักสานที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ทั้งบ้านที่ทำด้วยไม้ไผ่ ตั้งแต่ยกพื้นขึ้นสูงรวมทั้งบ้านที่ขุดติดกับพื้นดิน ซึ่งงานไม้ไผ่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างบ้านเกือบทุกส่วนของตัวบ้าน และภายนอกบ้านจะพบงานเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่ใช้เลี้ยงสัตว์เป็นต้นว่ากรงเลี้ยงไก่ เลี้ยงเป็ด

รวมทั้งคอกเลี้ยงสัตว์ที่ทำด้วยงานไม้ไผ่และคอกปลูกพืชผักสวนครัว นอกจากนี้จะพบบานเครื่องจักสานประเภทเครื่องจับสัตว์น้ำชนิดต่างๆแขวนอยู่ตามริมหรือฝาบ้าน เมื่อเวลาออกจากบ้านเพื่อทำมาหากินก็จะนำติดตัวไปในป่า โดยเฉพาะกระพวงซึ่งเป็นอุปกรณ์สำหรับติดตัวโดยสะพายอยู่ด้านหลังเพื่อนำเข้าป่าไว้เก็บของ ซึ่งจะพบบนอกบ้านเกือบทุกหลังในชนบท โดยเฉพาะชนเผ่าต่างๆ ที่ต้องพึ่งพาอาหารและการดำรงชีวิตรวมอยู่กับธรรมชาติ เครื่องจักสานในการติดตัวนี้จะใช้เพื่อบรรจุพืชผัก รวมถึงบรรจุสัมภาระติดตัวที่จำเป็น จึงถือเป็นเครื่องจักสานที่ต้องมีประจำกาย โดยเฉพาะผู้หญิง ส่วนผู้ชายจะมีไว้สำหรับใส่อุปกรณ์ในการทำมาหากินเช่นใส่มีด และเครื่องมือต่างๆในการเดินทางเข้าป่า ส่วนภายในตัวบ้านจะพบเครื่องจักสานที่เป็นเครื่องใช้สอยภายในบ้านตั้งแต่โต๊ะ เก้าอี้ รวมถึงเครื่องมือ ภายในครัวเช่นกระบุงข้าว ตะกร้า กระด้งตากพริก ซึ่งเกือบทุกหลังคาเรือนจะเป็นเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่อยู่รวมกับการดำรงชีวิตของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังพบบานเครื่องจักสานไม้ไผ่ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมความเชื่อ เช่นหีบเครื่องจักสานที่ใช้เก็บคัมภีร์ในบ้านน้ำจาง เมืองห้วยทราย ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ใช้ประกอบพิธีตามความเชื่อของชาวบ้านตั้งแต่การเกิด การแต่งงาน การปลูกเรือน และพิธีทำบุญต่างๆ ซึ่งถูกเก็บไว้ในหีบมาตั้งแต่บรรพบุรุษและถูกถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีเครื่องจักสานที่เป็นเครื่องจักสานที่ใช้บรรจุสิ่งของต่างๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องแต่งตัว รวมถึงของมีค่าเงินทองต่างๆ ซึ่งเป็นเครื่องจักสานที่นำติดตัวมาก่อนออกเรือนหรือหลังจากแต่งงานเพื่อออกมาตั้งบ้านเรือนครอบครัวของตนเอง จากการศึกษาผลงานเครื่องจักสานในแขวงบ่อแก้วตามหมู่บ้านต่างๆจะพบผู้ผลิตงานหัตถกรรมไม้ไผ่ที่เป็นผู้ชาย โดยส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ การผลิตจะผลิตขึ้นมาเพื่อใช้สอยและบางส่วนจะผลิตเพื่อจำหน่าย จากการเข้าไปศึกษาตามหมู่บ้านจะพบเครื่องจักสานถูกแขวนไว้ในใต้ถุนบ้านเพื่อจำหน่ายให้คนในหมู่บ้านหรือจำหน่ายให้คนภายนอกที่ต้องการนำไปใช้ นอกจากนี้ลักษณะของการผลิตขึ้นตามคำสั่งที่ลูกค้าต้องการรวมถึงการผลิตขึ้นเพื่อจัดส่งให้พ่อค้านำไปขายในเมือง วิธีการผลิตยังคงเป็นงานหัตถกรรมในครัวเรือนที่อาศัยฝีมือและวัตถุดิบในท้องถิ่นที่เป็นธรรมชาติ ไม้ไผ่ที่นำมาจักสานจะขึ้นอยู่รอบๆบริเวณหมู่บ้านที่ปลูกไว้ใช้สอย การผลิตจะต้องอาศัยภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดมาตั้งแต่พ่อแม่ เป็นลักษณะดั้งเดิมที่ยังคงใช้ฝีมือและความอดทนในการจักดอกเรสานกรรมควันบนเตาเหนือบริเวณหุงข้าวเพื่อทำให้เครื่องจักสานคงทนแข็งแรงไม่มีแมลงรบกวนงานเครื่องจักสานแขวงบ่อแก้ว จึงยังเป็นงานที่ยังคงรับใช้ความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิตของชาวบ้านต่อไป

2.3 ภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์

ภูมิปัญญาด้านการใช้ประโยชน์จากงานหัตถกรรม ไม้ไผ่ที่สร้างขึ้นในถิ่นต่าง ๆ นั้น ปัจจุบันยังมีความจำเป็นในด้านการดำรงชีวิต โดยเฉพาะในชุมชนชนบท ซึ่งงานหัตถกรรมไม้ไผ่สามารถจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามหน้าที่ใช้สอย (Functions) อย่างกว้าง ๆ ได้ ดังนี้ (อ้างถึงใน (ชมรมคนรักไผ่)การใช้ประโยชน์ทั่วไปจากไผ่,ออนไลน์, ค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2552 และ SME สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม,ออนไลน์, ความเป็นมาความหมายและจักสาน,ค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2552)

1. งานหัตถกรรมสำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวันคือ

1.1 งานหัตถกรรมที่ใช้ในการบริโภค ได้แก่ ข้าวหวด กระติบ แอบข้าว หวดนึ่ง ข้าวเหนียว ก๋วยข้าว กระซอน กระดิ่ง ฯลฯ

1.2 งานหัตถกรรมที่ใช้เป็นภาชนะ ได้แก่ กระบุง กระจาด ช้ำกระทาย กระบาย กะโล่ กระดิ่ง ชะลอม ฯลฯ

1.3 งานหัตถกรรมที่ใช้เป็นเครื่องตวง ได้แก่ กระออม กระชู่ กระบุง สัก ฯลฯ

1.4 งานหัตถกรรมที่ใช้เป็นเครื่องเรือน ได้แก่ แคร่ไม้ไผ่ เก้าอี้ไม้ไผ่ ฯลฯ

1.5 งานหัตถกรรมที่ใช้ป้องกันแดดฝน ได้แก่ หมวก กุ๊บ งอบ ฯลฯ

1.6 งานหัตถกรรมที่ใช้ในการประกอบอาชีพ เช่น การเกษตร หรือการตัดจับสัตว์ ได้แก่ ลอบ ไซ อีจู้ ชะนาง จั่น ฯลฯ

1.7 งานหัตถกรรมที่เป็นสิ่งประดับตกแต่ง เช่น ฝาตะเพียน ตัวสัตว์ต่างๆ ที่สานจากไม้ไผ่และวัสดุอื่นๆ เป็นต้น

2. งานหัตถกรรมเป็นส่วนประกอบของอาคารบ้านเรือน เช่น ฝาเรือนที่สานด้วยดอก ฝาไม้ขัดแตะ เป็นต้น

3. งานหัตถกรรมที่ใช้เกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและศาสนา ได้แก่ ก๋วยข้าวขวัญ ช้ำสำหรับใส่พาน กระหย่อง เป็นต้น

สำหรับภูมิปัญญาด้านการใช้ประโยชน์ในงานหัตถกรรมไม้ไผ่โดยทั่วไป มีรายละเอียดดังนี้

1. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะ ประกอบด้วย

1.1 ภาชนะที่ใช้ใส่, เก็บผลผลิตทางการเกษตร เช่น ก๋วย แแปม โป้ คุ บุง เปี้ยด เป็นต้น

1.2 ภาชนะที่ใช้ใส่, เก็บสิ่งของทั่วไป เช่น ช้ำ เปี่ยม ปุง แอบ แแปมแหว เป็นต้น

1.3 ภาชนะที่ใช้เป็นเครื่องตวงซึ่งพบเพียงสองชนิดคือ ควาย และก๊อกแป้

2. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ประกอบด้วย

2.1 เครื่องมือเครื่องใช้ทั่วไป ได้แก่ ล่ง เหมง พักมิด วิ แคนห่มน้ำ ยู ข้องข้อเลาะ

2.2 เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร พบเพียงสองชนิดคือ วิ และน้ำโบาย

3. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องเรือนและปูลาด พบเพียงสองชนิดคือ สาดและอู่

4. เครื่องจักสานที่ใช้ในวัฒนธรรมการบริโภค เช่น ข้าวหวด ก๋วยข้าว ไหนึ่งข้าว ผ่าชี ก๊อกโชด เตียบข้าว เป็นต้น

5. เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องดัก จับ ชั่งสัตว์ ประกอบด้วย

5.1 เครื่องจับดัก ขังสัตว์น้ำ เช่น ข้อง แซะ ไซ คุ่ม เป็นต้น

5.2 เครื่องจับ ดัก ขังสัตว์ปีก พบเพียงสองชนิดคือ สุ่มไก่ และซองหรือ
กายไก่

จากข้อมูลจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาด้านการใช้ประโยชน์ในงานหัตถกรรมไม้ไผ่ในพื้นที่อำเภอ
เชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ประเทศไทย และแขวงหลวงพระบาง สปป.ลาว นั้น
คล้ายคลึงกันคือ

(1)งานหัตถกรรมสำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวันที่ประกอบด้วยการใช้ประโยชน์ในฐานะ

1) เป็นเครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะ ประกอบด้วย 1.1ภาชนะที่ใช้ใส่,เก็บผลผลิตทาง
1.2 ภาชนะที่ใช้ใส่,เก็บสิ่งของทั่วไป และ 1.3ภาชนะที่ใช้เป็นเครื่องตวง

2) เป็นเครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ ประกอบด้วย 2.1 เครื่องมือเครื่องใช้
ทั่วไป และ 2.2 เครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร

3) เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องเรือนและปูลาด

4) เครื่องจักสานที่ใช้ในวัฒนธรรมการบริโภค

5) เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องดัก จับ ขังสัตว์

6) เครื่องจับ ดัก ขังสัตว์ปีก

(2) งานหัตถกรรมเป็นส่วนประกอบของอาคารบ้านเรือน (3)งานหัตถกรรมที่ใช้เกี่ยวกับความ
เชื่อ ประเพณีและศาสนา